

LAPSEN LÄHISUHDEVÄKIVALTAKOKEMUSTEN KERRONNALLINEN TOIMIJUUS INSTITUTIONAALISESSA VUOROVAIKUTUKSESSA

Heta Kemppainen: KM, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto, erityisopettaja, Hyria koulutus Oy, vierailuva tutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Tanja Simola: TiM, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto, kehittämisspäällikkö, Pelastakaa Lapset ry, vierailuva tutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Tanja Koivula: TtT, erityisasiantuntija, Terveyden ja Hyvinvoinnin laitos, Uudenmaan alueen aluevastaava (PST), Fokus Mieli, Terveystalo

beta.koskela@tuni.fi; tanja.simola@pelastakaaolapset.fi; tanja.koivula@thl.fi

Janus vol. 31 (2) 2023, 145–162

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastellaan lapsen kerronnallisen toimijuuden tilan ilmenemistä institutionaalisessa vuorovaikutuksessa. Tarkastelun kohteena ovat turvakodin työntekijöiden ja lasten väliset haastattelutilanteet (N=12), joiden tarkoituksena on selvittää lapsen kokemuksia lähisuhdeväkivallasta. Tilan luominen lapsen kerronnalliselle toimijuudelle on tärkeää turvakotityössä, koska sen avulla lapselle mahdollistuu kokemuksista kertominen ja turvakodin työntekijälle kokemusten kuuleminen. Tutkimus kiinnittyy lasten väkivaltakokemusten tutkimuksen kenttään ja kohdistuu lähisuhdeväkivaltakokemuksista kertomiseen. Lapsen ja turvakodin työntekijän vuorovaikutusta analysoidaan diskursianalyysin keinoin. Lapsen vahva kerronnallisen toimijuuden tila ilmeni oikaisu-, perustelu-, vastustus- ja aktiivisuuspuheena. Lapsen heikon toimijuuden tila puolestaan tuli esille epävarmuuspuheena. Tunnistamalla ja edistämällä lasten kerronnallisen toimijuuden tilaa vuorovaikutustilanteessa, voidaan tukea lapsen lähisuhdeväkivaltakerrontaa sekä vahvistaa lapsen toimintakykyä.

JOHDANTO

Suomessa turvakotipalvelua tarjotaan perheille, jotka joutuvat pakenemaan kotoaan väkivallan tai sen uhan takia. Turvakoti tarjoaa sekä turvan lähisuhdeväkivallalta että tukea väkivallan loppumista. Keskimääräinen turvakodissa vietetty aika eli turvakotijakso kestää seitsemän vuorokautta. Vuonna 2020 turvakodeista haki turvaa 5244 asiakasta, joista 44 prosenttia oli lapsia. (THL 2022.) Siksi on merkityksellistä, miten lapsi turvakodissa kohdataan ja miten hänen kokemuksiaan kuullaan. Tässä artikkelissa tarkastellaan lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden lasten kerronnallisen toimijuuden tilaa heidän kertoessaan kokemuksistaan tilanteessa, jossa he ovat hakeutuneet turvakotiin yhdessä

toisen vanhemman kanssa lähisuhdeväkivallan takia. Kerrontatilanteiden kontekstina on strukturoitu Suojassa-haastattelumenetelmä, joka osaltaan ohjaa vuorovaikutusta ja määrittelee tilaa lapsen ja haastattelijan väliselle puheelle. Turvakoti toimii tutkimuksessa institutionaalisena kontekstina, joka asettaa keskustelulle tavoitteen ja reunaehdot.

Kerronnallisen toimijuuden tilan käsite ymmärretään institutionaalisessa haastatteluvuorovaikutuksessa rakentuvaksi tilaksi, jossa lapsen on mahdollista kertoa kokemastaan väkivallasta. Käsitteeseen yhdistyvät lapsen toimijuus, kerronta ja institutionaalisen vuorovaikutuksen konteksti. Taustalla on Lunbyn (2007) lapsen osallisuusoikeyksien analyysin yhteydessä määrittelemä

Janus

tilan käsite, jossa olennaisena ovat lapsen mahdollisuudet ja kannustus mielipiteen ilmaisemiseen. Kerronta tarjoaa lapselle välineen rakentaa kokemuksensa kielelliseen muotoon mutta se mahdollistuu vain, jos sille on tilaa. Eskosen (2005, 57) kertomisen tilan käsite kuvaakin sitä, kuinka työntekijät toiminnallaan luovat lapselle tilaa kertoa lähisuhdeväkivaltakokemuksistaan.

Lasten toimijuuden tunnistaminen erilaisissa sosiaalisissa ja institutionaalisissa käytännöissä ei ole aina itsestään selvää (Laitinen ym. 2018). Lapsilähtöisessä sosiaalityössä, jossa haastattelu on yksi tärkeä lapsen kohtaamisen käytäntö, korostetaan lapsen toimijuutta ja osallisuutta (Pösö & Hyvärinen 2018). Haastatteluja, osana ammatillisia kohtaamisia, on tutkittu tiedonsaannin näkökulmasta tarkastelemalla haastattelijoiden kysymyksiä ja lasten vastauksia (mm. Iversen 2012, 2014; Jol & Stommel 2016). Sen sijaan tutkimus lapsen kerronnallisen toimijuuden tilasta omien kokemusten kerrontaan liittyen on vähäistä. Tämä artikkeli pyrkii osaltaan vastaamaan tähän tutkimusaukkoon.

LASTEN KERRONNALLISEN TOIMIJUUDEN TILA INSTITUTIONAALISISSA KOHTAAMISISSA

Lähisuhdeväkivaltaa kokeneet lapset on nähty aikuisten väkivaltaisen toiminnan passiivisina, avuttomina ja haavoitetuina uhreina mutta myös toimijoina, jotka itse voivat vaikuttaa lähisuhdeväkivaltatilanteessa (DeBoard-Lucas & Grych 2011; Callaghan ym. 2016a, 414). Lasten toimijuutta on tutkittu väkivaltatilanteessa sekä vanhemman että lapsen näkökulmasta (mm. Esko-

nen 2005; Øverlien 2014). Lapsen toimijuuden on nähty olevan keskeisenä siinä, miten lapsi kokee lähisuhdeväkivallan, ja miten hän kokemuksistaan toipuu (Beetham ym. 2019). Cooren (2018) mukaan toimijuus on relationaalista, jolloin kaikki toiminta todentuu jonkin/jonkun kanssa, kautta tai varten. Lapset kertovat kokemuksistaan tietyllä tavalla, tietylle yleisölle ja erityisestä syystä. Lasten lähisuhdeväkivaltakokemusten kerronta ei ole vain kokemusten lausumista vaan vuorovaikutuksessa tapahtuvaa kerrontaa, johon vaikuttaa haastattelijan lisäksi lapsen oma historia. (Evang & Øverlien 2015; Hermans 2015.)

Kerronta on lapselle tärkeää, koska kertomuksen avulla kokemukset saavat merkityksen. Kerronnan tärkeys korostuu erityisesti vaikeiden ja traumaattisten kokemusten kohdalla (Mossige ym. 2005; Øverlien 2014). Tällöin lapsella olisi hyvä olla mahdollisuus antaa asioille merkityksiä kielen avulla (Riessman 2008). Tärkeä on huomioida myös ne lapset, joilla ei ole kieltä käytössään. Beethamin ja kumppaneiden (2019) tutkimuksessa tuli esille, että merkityksellistä on tarjota lapsille mahdollisuuksia, joissa he itse voivat määritellä miten ja milloin he kertovat kokemuksistaan. Kerronnan puutteen on havaittu jopa lisäävän lähisuhdeväkivallan kokemiin liittyviä henkisiä ja fyysisiä riskitekijöitä (Callaghan ym. 2017).

Riittävän kattavan käsityksen saaminen lähisuhdeväkivallasta edellyttää, että myös lapselle annetaan informantin rooli (Evang & Øverlien 2015). Lapset voivat kertoa kokemuksistaan joltain sellaista, joka voidaan saada tietoon vain lapsia itseään kuulemalla (Esko-

nen 2005). Aiemmin lasten kerrontaa on tietoisesti rajattu, koska on ajateltu lasten haavoittuvan kysymyksillä eikä heillä ole nähty olevan kykyä pohtia turvallisesti kokemuksiaan (Eriksson 2012; Eriksson & Näsman 2012; Callaghan & Alexander 2015). Lasten on kuitenkin todettu kykenevän sekä hallitsemaan haastattelua että suojaamaan itseään kertoessaan kokemuksistaan (Callaghan ym. 2017). Lasten kokemusten kuuleminen vaatiikin ammattilaisilta kykyä kunnioittaa lapsen oikeutta osallistumiseen mutta huomioida myös heidän tarpeensa suojeluun (Eriksson & Näsman 2012).

Lasten lähisuhdeväkivaltakokemusten kerrontaa voivat rajata lapsen vanhemmat (Katz 2015) tai ammattilaiset, jotka kuulevat vain vanhempien tai viranomaisten esittämän kuvauksen tilanteesta (Eriksson 2012). Lapsen kokemusten kerrontaa voi estää myös se, ettei lapsella ole riittäviä kielellisiä resursseja kerronnan tuottamiseen, lapsen kerrontaa sensuroidaan tai lapsi kohdistaa itse kerrontaansa sensuuria (Callaghan ym. 2017). Lapsilta saataan evätä myös kokemusten kertojan rooli, mikäli lapsi nähdään vain lähisuhdeväkivallan todistajana (Callaghan ym. 2016a). Lähisuhdeväkivaltakokemuksia voi olla myös vaikea ilmaista kielellisesti (Alexander ym. 2016; Callaghan ym. 2016b).

Avoimet kysymykset voidaan nähdä kerronnan mahdollistajina (Riessman 2004) ja on todettu, että ne antavat tarkempia ja informatiivisempia vastauksia verrattuna muihin kysymystyyppeihin (Orbach & Lamb 2001). Joskus on tarpeen kysyä myös tarkentavia kysymyksiä, joiden avulla lapsen kerronnas-

ta voidaan tarkentaa epäselvyyksiä tai väärinkäsityksiä (Korkman ym. 2008). Aina lapsi ei osaa kuvailla sanallisesti kokemiaan tapahtumia. Ratkaisuna tähän haastattelija voi tarjota lapselle vaihtoehtoja tavalla, jota ei voida tulkita johdatteluksi. (Rusanen 2008, 44.)

Tutkimukset ovat osoittaneet myös, että lapset käyttävät samanlaisia keskustelustrategioita kuin aikuiset ja toimivat institutionaalisina agentteina ennaltaehkäisten ja ratkaisten vuorovaikutusongelmia ja antaen asiaankuuluvaa tietoa (Cromdal ym. 2008; Danby ym. 2011). Callaghanin ja kumppaneiden (2017) tutkimuksen mukaan lapset ja nuoret toimivat strategisesti ja refleksiivisesti artikuloiden kertoessaan kokemastaan lähisuhdeväkivallasta. Korkmanin ja kumppaneiden (2008) tutkimuksessa ammattilaiset eivät kuitenkaan kyenneet mukauttamaan käyttämäänsä kieltä suhteessa lapsen ikä- ja kehitystasoon. Lapselle esitettiin pitkiä ja monimutkaisia lauseita, useita kysymyksiä samaan aikaan sekä epäselviä viittauksia henkilöihin ja tilanteisiin. Tekijöihin, jotka rajasivat lapsen kerrontaa, liittyi vähemmän lapselta saatuja yksityiskohtia sekä huolta lapselta saatujen tietojen uskottavuudesta. (Korkman ym. 2008.)

Institutionaalisten käytäntöjen on todettu sekä rajoittavan että mahdollistavan lasten toimijuutta haastattelutilanteessa (Iversen 2014). Toisaalta aiemmat tutkimukset ovat myös osoittaneet lasten vastustavan sekä ammattilaisten toimintaa vuorovaikutuksessa, että laajempia institutionaalisia tavoitteita (mm. Iversen 2012; Hutchby 2005). Vuorovaikutuksen analysoiminen voi osoittaa todelliset instituution käytän-

teet suunniteltujen käytänteiden sijaan (Osvaldsson 2009) sekä sen, miten ihmiset osallistuvat institutionaaliin toimintoihin (Iversen 2013, 11).

Øverlien (2014) tutkimuksen mukaan turvakoti kontekstina voi tukea lapsen lähisuhdeväkivaltakerrontaa, mikäli se näyttäytyy lapselle turvallisena ja ennustettavana instituutiona ja kerronnan ympäristönä. Turvallisen tilan ja itseilmaisun mahdollistaminen lisäävät lapsen toimijuuden ja itsemääräämisoikeuden tunnetta vaikeassa tilanteessa (Callaghan ym. 2017). Lisäksi turvakodin ideologian on todettu tukevan lasten lähisuhdeväkivaltakerrontaa. Ideologiassa merkityksellistä on tarjota koulutettujen työntekijöiden tuki lasten kerronnalle, mahdollistaa vertaistuki samanlaisia kokemuksia kokeneiden lasten kanssa sekä korostaa väkivallan tekijän vastuuta käyttämästään väkivallasta (Øverlien 2014).

SUOJASSA (iRISK) -MENETELMÄ LASTEN KERRONTAA TUKEMASSA

Tämän artikkelin aineisto on kerätty Suojassa (iRisk)-menetelmän avulla, joka on Ruotsissa sosiaalityöhön kehitetty ja tutkittu riskinarviointimenetelmä tilanteeseen, jossa perheessä on esiintynyt lähisuhdeväkivaltaa (Axberg ym. 2018). Menetelmän käyttöönottoa on Suomessa pilotoitu Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Suojassa-hankkeen avulla vuosina 2019–2020. Hankkeen tavoitteena oli yhtenäistää ja kehittää suomalaisissa turvakodeissa tehtävää asiakastyötä tuomalla systemaattinen työväline lasten lähisuhdeväkivallan riski- ja suojatekijöiden kartoitukseen ja arviointiin.

Suojassa-menetelmän avulla turvakodin työntekijälle mahdollistuu tilaisuus keskustella lapsen kokemasta väkivallasta lähisuhteissa (Koivula ym. 2021). Suojassa (iRisk)-menetelmä on puolistrukturoitu menetelmä, jossa työntekijä pyrkii saamaan käsityksen lapsen lähisuhdeväkivaltaan liittyvistä kokemuksista keskustelemalla erikseen vanhemman ja 5–17-vuotiaan lapsen kanssa. Suojassa-haastattelu on kehitetty yli 5-vuotiaiden lasten kanssa työskentelyyn, joten tutkimusaineisto ei sisällä alle 5-vuotiaiden lapsen lähisuhdeväkivaltakokemuksia. Haastattelulomake sisältää sekä avoimia että suljettuja kysymyksiä. Suojassa-menetelmän on todettu edistävän lasten osallisuutta lähisuhdeväkivaltakokemusten selvittämisessä (Koivula ym. 2021).

TUTKIMUKSEN TAVOITTEET, AINEISTO JA MENETELMÄ

Artikkelin tavoitteena on tarkastella lapsen kerronnallisen toimijuuden tilan ilmenemistä institutionaalisessa vuorovaikutustilanteessa. Keskiössä on turvakodin työntekijän ja lapsen sanallinen vuorovaikutus. Artikkelissa vastataan seuraavaan tutkimuskysymykseen: miten lapsen kerronnallisen toimijuuden tila ilmenee lapsen lähisuhdeväkivaltakerronnassa institutionaalisessa vuorovaikutuksessa?

Tutkimusaineisto muodostui 12 lapsen haastattelusta (N=12). Lapsista kolme olivat iältään 5–8-vuotiaita ja yhdeksän lasta olivat 9–17-vuotiaita. Haastattelut toteutettiin yhdeksässä Suomen turvakodissa. Haastatteluun osallistuivat lapsi ja haastattelijana toimiva turvakodin työntekijä. Lisäksi kahdessa haastatte-

lussa mukana oli puhelintulkki, jonka vaikutusta vuorovaikutukseen ei ole tarkemmin arvioitu, mutta sitä ei nähty aineistosta rajaavaksi tekijäksi. Kaikilla haastatteluita toteuttaneilla turvakodin työntekijöillä oli kokemusta väkivallalle altistuneiden lasten kanssa työskentelystä ja heidät oli perehdytetty haastatteluiden toteuttamiseen. Haastattelut toteutettiin turvakodin tiloissa ja ne olivat kestoltaan 29 minuutista 90 minuuttiin. Haastattelutilanteet on ääninauhoitettu ja litteroitu diskurssianalyysin vaatimalla tasolla huomioiden esimerkiksi taukojen pituudet, naurahdukset ja kuis-kaukukset sekä epäselvät sanat.

Turvakodin työntekijät valitsivat asiakkaistaan ne lapset ja perheet, joiden kanssa haastattelut toteutettiin. Valinnan perusteena oli työmenetelmän soveltuvuus perheelle ja heidän tilanteelleen. Esimerkiksi haastattelun esteenä olivat perheen akuutti kriisi tai turvakodissa vietetty lyhyt aika. Tutkimusaineistoksi valikoitiin ne haastattelut, joiden osallistujat antoivat luvan tutkimukseen osallistumisesta sekä haastattelun nauhoittamisesta. Arviointia ei voida tehdä sen osalta, kohdentuiko tutkimusaineiston kerääminen turvakodin työntekijöiden valinnan pohjalta vain tiettytyyppisiin perheisiin tai tilanteisiin.

Lasten ja turvakodin työntekijöiden litteroituja haastatteluita tarkastellaan diskurssianalyysin keinoin. Analyysiyksikkönä on haastatteluepisodei, joka sisältää puhetta lähisuhteiden väkivaltakokemuksesta ja jossa on äänessä sekä lapsi että turvakodin työntekijä. Analyysissa tutkittiin sitä, miten haastattelija rakentaa kerronnallisen toimijuuden tilaa omalla toiminnallaan ja miten lapsi tätä tilaa käyttää. Aineiston analyysin ensimmäi-

sessä vaiheessa litteroiduista haastatteluita valittiin aineisto-otteiksi lasten lähisuhteiden väkivaltakokemuksia koskevat kohdat. Nämä aineisto-otteet rajattiin yksiköiksi koskien samaa aihetta haastattelupuheessa. Näin ollen aineisto-otteiden pituus vaihteli. Toisessa vaiheessa aineisto-otteiksi valikoitiin jo valittujen otteiden joukosta ne, joiden määriteltiin ilmentävän lapsen kerronnallisen toimijuuden tilaa. Tavoitteena oli löytää ne haastatteluepisodit, joiden avulla voitiin tarkastella, miten kerronnallisen toimijuuden tila rakentui kielellisillä valinnoilla. (Jokinen ym. 2016.) Tässä hyödynnettiin intensiteettivalintaa eli mukaan valittiin ne otteet, joissa ilmiö esiintyy voimakkaasti (Patton 2002, 243).

Episodeista tunnistettiin toimijuutta rakentavia puhetapoja ja analysoitiin puhetapojen ympärille rakentunutta puheeseen perustuvaa vuorovaikutusta. Taustalla oli Juhilan (2006) määrittelemä "kulttuurin jatkuvasti rakentuvista kehistä", jolla viitattiin siihen, etteivät yksittäisissä tilanteissa tuotetut merkitykset ole ainutkertaisia vaan sidoksissa ulkopuoliseen maailmaan eli kulttuuriseen jatkumoon. Määritelmä ohjasi analyysia tarkastelemaan ja nimeämään aineistossa toistuvia aineksia eli tunnistamaan kerrostumia, jotka ilmentävät vuorovaikutuksessa vakiintuneita puhetapoja. (Emt.) Kerrostumien tunnistamisen kautta aineistoa ryhdyttiin luokittelemaan alustaviin puhetapoihin. Puhetavat alkoivat muotoutua suhteellisen aikaisessa vaiheessa, ja ne muutuivat ja tarkentuivat analyysin aikana ymmärryksen lisääntyessä (Suoninen 2016, 62–64). Analyysin loppuvaiheessa tarkasteltiin lähemmin sitä, miten erilaiset kerronnallisen toimijuuden tilat

ilmenevät erilaisina puhetapoina. Aineistosta tunnistettujen puhetapojen ja vuorovaikutuksellisten tekijöiden avulla rakentui neljä vahvaa kerronnallisen toimijuuden tilaa ilmentävää puhetapaa ja yksi heikkoa kerronnallisen toimijuuden tilaa ilmentävä puhetapa.

EETTISYYS

Tähän artikkeliin liittyvä aineisto kerättiin osana Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Suojassa -hanketta. Tutkimusluvat haettiin hankkeen kautta ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuseettiseltä toimikunnalta saatiin puoltava lausunto tutkimuksen toteuttamiseksi (THL/1404/6.02.01/2019). Huoltajilta tarvitaan tutkimuslupa alle 15-vuotiaan lapsen osallistuessa tutkimukseen ja yli 15-vuotiaiden kohdalla huoltajia on vähintään informoitava asiasta, mikäli se on tutkimuksellisesti mahdollista (TENK 2019). Lupa tutkimukseen osallistumiseen pyydettiin ja saatiin jokaisen tutkimukseen osallistuneen alle 15-vuotiaan huoltajalta, joka oli lapsen kanssa tullut turvakotiin. Perheiden tilanteiden haastavuus ei sallinut luvan pyytämistä mahdolliselta toiselta huoltajalta, joka saattoi olla väkivallan tekijä. Myös lapsen oma suostumus tutkimukseen osallistumiseen ja haastattelutilanteen nauhoittamiseen kysyttiin kirjallisesti. Yli 15-vuotiaiden lasten osalta riitti lapsen oma suostumus perustuen hänen kykyynsä päättää omista asioistaan.

Tutkimukseen osallistujat saivat etukäteen tietoa tutkimuksesta ja haastattelun mahdollisista seurauksista sekä suullisesti että kirjallisesti. Lisäksi lasten vanhempaa ohjeistettiin kertomaan

lapselle haastattelusta etukäteen. Huomiota kiinnitettiin myös jatkuvaan suostumuksen tunnusteluun, jolloin haastattelija huomioi lasten osallistumisen halukkuutta läpi prosessin (Roos 2015). Mikäli haastattelussa nousi esille sellaisia tekijöitä, jotka antoivat aiheita epäillä rikosta, koski turvakodin työntekijöitä lastensuojelulain (417/2007) määrittämä ilmoitusvelvollisuus. Tieto lastensuojelu- ja rikosilmoituksesta saattoi rajata väkivaltakokemusten kerrontaa. Turvakodin työntekijät ja asiakaina olevat lapset osallistuivat haastatteluihin vapaaehtoisesti. Saatu litteroitu aineisto ei sisältänyt tunnistetietoja. Tutkimusaineisto analysoidaan ja tulokset esitetään varmistaen, ettei tutkimukseen osallistujia voi tekstin perusteella tunnistaa. Tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa on noudatettu Tutkimuseettisen neuvottelukunnan eettisiä periaatteita (ks. TENK 2019).

Tutkimuksessa on läsnä sensitiivinen aihe ja haavoittuvassa asemassa oleva tutkimusjoukko. Lasten haavoittuvuutta lisää myös lähisuhdeväkivallan kokemus (Luomanen & Nikander 2017; Kallinen & Pirskanen 2022). Aineiston keruussa turvakodin työntekijät tarjosivat lapsille välitöntä tukea, jos haastattelutilanteessa tai sen jälkeen lapsille nousi muistoja ja voimakkaita tunteita. Tutkimuksessa oli läsnä lapsille koituvien mahdollisten haittojen ja tutkimuksellisten hyötyjen välinen puntarointi. Toisaalta haastattelu nähtiin interventiona, joka teki näkyväksi lasten kokemukset (ks. Kallinen & Pirskanen 2022). Lasten haavoittuvuus on tärkeä tiedostaa mutta se ei saisi estää lasten kuulemistä, koska lapselta saatu tieto mahdollistaa hänen asemansa parantamisen (Lehto-Lundén 2020).

Sensitiivinen tutkimusaihe huomioitiin tutkimuksen toteuttamisessa myös niin, ettei aineistoa ylitulkittu ja aineistolainauksia käytettiin vain perustellusta syystä. Vaikka aineisto-ote ei sisällä tunnistetietoa, saattaa tutkimukseen osallistuja tunnistaa oman sanomansa ja olla eri mieltä tutkijan tekemästä analyysistä tai lainaukseen liittyvistä johtopäätöksistä. Siksi sekä analyysi että johtopäätökset on esitetty kunnioittavasti ja eettisesti kestäväällä tavalla unohtamatta kuitenkaan tutkimuksen tavoitteita.

LAPSEN KERRONNALLISEN TOIMIJUUDEN TILA ILMENEÄ VIIDEN PUHETAVAN KAUITTA

Aineistossa esiintyi viisi lapsen lähi-suhdeväkivaltakokemusten kerronnassa esille tulevaa puhetapaa, jotka osoittivat kerronnallisen toimijuuden tilaa vuorovaikutuksessa. Vahvan kerronnallisen toimijuuden tilassa rakentui enemmän tilaa kerronnalle ja lapsella oli mahdollisuus muuttaa puhetapaansa haastattelussa. Näissä tilanteissa lapset käyttivät oikaisupuhetta, perustelupuhetta, vastustuspuhetta ja aktiivisuuspuhetta. Heikon kerronnallisen toimijuuden tilassa kerronnalle oli rajattu tila ja tällöin lapset tukeutuivat haastatteluissa epävarmuuspuheeseen. Puhetapoihin sisältyi vuorovaikutuksellisia tekijöitä, jotka osoittivat ja kuvasivat vuorovaikutuksessa rakentuvaa vahvaa tai heikkoa kerronnallisen toimijuuden tilaa. Alla olevassa taulukossa 1. on kuvattu puhettavat ja niihin liittyvät vuorovaikutukselliset elementit.

Vahvan kerronnallisen toimijuuden tilassa ilmeni oikaisupuhetta, kun lapsi oikaisi haastattelijan esittämiä oletuksia tai käsityksiä, joita haastattelijä teki etukäteen

saamiensa tietojen tai lapsen kertoman perusteella, ja jotka eivät kuitenkaan vastanneet lapsen kokemusta asiasta. Oikaisupuhetta edelsikin yleensä jonkinlainen väärinymmärrys lapsen ja haastattelijan välillä, kuten alla olevassa esimerkissä:

H¹: *Okei. [tauco 21 s] Onko, onko isä ollu koskaan sulle sillä tavalla vaaraksi, et sinusta on tuntunut, että sun on siis lähdettävä pois? Tohon sä vastasitkin jo äskettäin mutta mä laitan tähän, kun sä kerroit, et, että sä oot pakannu tavaroita ja soittanu papalle ja et se hakee sut mummolle, niin mä laitan tähän, että kyllä.*

L: *Ei, mä tarkotin vaan sitä sillee, et jos niin tapahtuis.*

(Haastattelu 5)

Tässä esimerkissä haastattelijä on aiemmin kysynyt, tietääkö lapsi mitä hän teki, jos väkivaltaa ilmeni kotona vielä tulevaisuudessa, johon lapsi on kertonut toimintasuunnitelmastaan. Haastattelijä käsittelee tätä toimintasuunnitelmaa kuin se olisi jo tapahtunut. Lapsi kuitenkin kieltää ja korjaa haastattelijan käsityksen korostaen, että hän on suunnitellut toimivansa kyseisellä tavalla. Jos lapsi ei korjaisi haastattelijan oletusta, haastattelijalle jäisi käsitys, että näin on jo tapahtunut ja lapsi on paennut väkivaltaa isovanhempiensa luokse. Oikaisupuheen ilmeneminen osoitti, että lapsella on vuorovaikutustilanteessa tilaa kerronnalliselle toimijuudelle, koska oikaistessaan haastattelijan käsityksen, joutui lapsi samalla määrittelemään ja osoittamaan oikaisupuheellaan haastattelijan oletuksen olevan väärä ja tuottamaan kerrontaa asian oikaisemiseksi.

Vahvan kerronnallisen toimijuuden tilassa lapset olivat myös tarkkoja ko-

Taulukko 1. Puhetavat ja niihin liittyvät vuorovaikutukselliset tekijät.

Toimijuuden tilan luonne	Puhetapa	Vuorovaikutukselliset tekijät
Vahva kerronnallisen toimijuuden tila	Oikaisupuhe	Haastattelijan väärät oletukset tai käsitykset →Lapsi oikaisee Lapsen ja haastattelijan vastakkainasettelu Lapsi kerronnallisesti tarkka
	Perustelupuhe	Lapsi perustelee Lapsi puolustelee →Aloite perusteluun/puolusteluun joko lapsi- tai haastattelijälähtöistä
	Vastustuspuhe	Lapsen ja haastattelijan vastakkainasettelu Lapsi vastustaa haastattelijan oletusta tai käsitystä →Ei oikaise sitä oma-aloitteisesti Vastausvaihtoehtojen kyseenalaistaminen Lapsi vastaa vastausvaihtoehtojen ulkopuolelta
	Aktiivisuuspuhe	Lapsi kerronnallisesti aktiivinen Lapsi puhuu haastattelijan päälle Lapsi vastaa kysymykseen ennen kuin se on esitetty loppuun Lapsi valitsee itse ne tilanteet ja kokemukset, joista kertoo Vastaa kahteen kysymykseen yhtä aikaa
Heikko kerronnallisen toimijuuden tila	Epävarmuuspuhe	Lapsen kerronta näyttäytyy epävarmana Lapsi hyväksyy haastattelijan esittämät ehdotukset ja oletukset →Myös oman kokemuksen vastaiset Lapsi myötäilee haastattelijaa Lapselta puuttuu kerronnallinen aktiivisuus ja tarkkuus

kemustensa selvittämisessä. Näissä tilanteissa lapsi oikaisi haastattelijan esittämän oletuksen antamalla asiaa tarkentavan vastauksen.

H: *Okei, onks se [isäpuoli] lyöny vessassa?*

L: *Ei, vaan niitten sängyn siinä.*

H: *Joo-o. Onks [isäpuoli] siis lyönyt sua, öö, vyöllä, kun sä oot ollu sängyssä?*

L: *Ei, vaan siinä sängyn ulkopuolella.*

(Haastattelu 6)

Tässä esimerkissä lapselle on olennaista, että haastattelija ymmärtää tarkan pai-

kan, jossa lasta on lyöty. Lapsi oikaisee väkivaltaan liittyvää paikkaa lainauksessa jopa kahteen kertaan. Ilman vahvaa kerronnallisen toimijuuden tilaa lapsi olisi mahdollisesti vastannut ensimmäiseen kysymykseen kieltävästi, koska häntä ei ole lyöty vessassa. Näin ollen haastattelija olisi siirtynyt kysymyksissä eteenpäin ja lapsen kokemaa väkivaltaa olisi jäänyt tunnistamatta.

Vahvan kerronnallisen toimijuuden tilassa lapsi osoitti perustelupuheen avulla halunsa vastata tarkasti, perustella vastaustaan ja ylittää vastauksissaan suljetut kysymykset. Perustelupuhetta ilmeni myös tilanteissa, joissa lapset kokivat tarvetta puolustella toimintaansa.

H: *Miltä se [riitatilanne] tuntuu sun mielestä?*

L: *No mä olin kyl semmonen et mä olsin halunnut huutaa sieltä jotai äidin puolustukseks.*

H: *Mm. Sen ymmärtää hyvin. [tauko 17 s] Huusitko äidin puolustukseksi jotaki?*

L: *En huutanu. Koska mä mietin et ehkä se on vaan hyvä jos mä en sekaannu siihen. (Haastattelu 2)*

Yllä olevassa esimerkissä lapsi on aluksi kertonut, että hänen olisi tehnyt mieli huutaa. Vaikka tässä kohtaa vuorovaikutustilanteeseen tulee pidempi tauko, ei lapsi jatka kerrontaa. Reaktiona lapsen kertomaan haastattelija kysyy lapselta, onko tämä toiminut tietyllä tavalla ristiriitatilanteessa. Taustalla on lapsen käyttämä konditionaali ”olisin halunnut huutaa”, joka jättää mahdollisen toiminnan toteutumisen epävarmaksi. Koska lapsi vastaa kieltävästi, hänelle muodostuu tarve perustella kieltävä vastauksensa. Vaikka haastattelijan kysymys perustuu lapsen aiempaan ker-

rontaan, lapsi kokee tarvetta puolustella valitsemaansa toimintatapaa, koska hän esittää syyn toiminnalleen käyttäen ”koska”-alistuskonjunktioita. Lapsen oma tarve perustella vastauksensa on tässä kohtaa vahva, koska haastattelijan esittämä kysymys on suljettu kysymys, eikä lähtökohtaisesti oletta lapsen perustelevan toimintaansa tilanteessa. Näin ollen myös vuorovaikutustilanne rakentaa lapselle tilanteessa vahvan toimijan roolin ja mahdollistaa kerronnallisen toimijuuden toteutumisen.

Lapsen vahvaan kerronnallisen toimijuuden tilaan liittyi vastustuspuhe haastatteluissa. Tällöin haastattelija sisällytti kysymyksiinsä jonkinlaisen oletuksen, joka ei vastannut lapsen kokemusta. Tätä oletusta lapsi vastusti vastauksessaan vastustuspuheella ja osoitti haastattelijan oletuksen vääräksi.

H: *Kuka se oli joka huusi siellä?*

L: [empii] *No ei siellä kukaan huutanu, mut siis... Öö... No en mä kyllä tiä mitä mä lisäisin.*

H: *Mm, sä sanoit että sieltä tuli rumaa tekstiä, niin kuka sitä tekstiä suolsi?*

L: [isäpuoli].

(Haastattelu 2)

Yllä olevassa esimerkissä on käyty keskustelua perheessä tapahtuneesta ristiriitatilanteesta. Lapsen kertoman perusteella, jossa hän ei kuitenkaan viittaa huutamiseen, haastattelija esittää lapselle kysymyksen, joka sisältää oletuksen jonkun huutaneen tilanteessa. Aluksi lapsi empii vastaustaan ja pohtii, voiko vastustaa haastattelijan sanomaa. Lapsi päätyy vastaamaan oletukseen ilmauksella ”no”, jonka jälkeen hän esittää vastaväitteen, ettei tilanteessa kukaan huutanut. Lapsi jatkaa kerrontaansa il-

mauksella ”mut siis” tarkentaakseen tilannekuvausta, mutta hän päätyykin rajaamaan kerrontaansa tietämättömyyteen vetoamalla. Haastattelija hyväksyy lapsen vastauksen ”mm”-ilmauksella ja viittaa uudessa kysymyksessä lapsen aiempaan kerrontaan. Tällöin lapsi kertoo, kuka riitatilanteessa on käyttänyt epäasiallista kieltä.

Aineistossa oli tilanteita, joissa haastattelija ei päästänyt ehdotuksestaan irti, vaikka lapsi vastustikin sitä. Näissä tilanteissa vaati vahvaa kerronnallisen toimijuuden mahdollistavaa tilaa vastustaa samaa ehdotusta useaan kertaan, koska tilanne sisälsi myös kokemuksen siitä, ettei haastattelija kuullut lasta. Lapset myös kyseenalaistivat esitetyt vastausvaihtoehdot ja sanoittivat huoltaan siitä, jos mikään annetuista vaihtoehtoista ei ollut sopiva. Vahva kerronnallisen toimijuuden tila näkyi myös niissä haastattelutilanteissa, joissa lapsi vastasi jotain muuta kuin kysymyksessä kysyttiin tai mitä vastausvaihtoehtoja haastattelija tarjosi. Tällöin lapsen voitiin nähdä vastustavan hänelle määritellyjä vastausvaihtoehtoja ja samalla selvittävän kokemuksiaan laajemmin kuin haastattelijan kysymykset edellyttivät.

Vahvan kerronnallisen toimijuuden tilassa ilmeni aktiivisuuspuhetta lapsen osoittaessa halua tuottaa aktiivisesti lähi-suhdeväkivaltakokemuksiinsa liittyvää kerrontaa. Näissä tilanteissa lapsi puhui haastattelijan päälle ja vastasi kysymyksiin ennen kuin haastattelija oli ehtinyt esittää niitä loppuun. Halu tuottaa kerrontaa näkyi myös siinä, että lapsi valitsi itse ne tilanteet ja kokemukset, joista kertoi.

H: *Nii. Ja mä oon kuullu susta, että sä oot kuullu tai nähny äidin ja [isäpuolen] välisiä riitoja.*

L: *Joo.*

H: *Mm. Ja nyt mä kysyn niistä sulta kysymyksiä. Ja sun äiti on antanu sulle luvan kertoa näistä asioista.*

L: *Joo.*

H: *Sun ei tarvii jännittää. Kertoisitäs niistä riidoista mulle vielä vähän omin sanoin?*

L: *Joo, joo.*

H: *Mitä sä voit niistä kertoa?*

L: *(--)* [10:54] *isän luona on isä kans riitelty isän kaverin kaa.*

(Haastattelu 1)

Yllä olevassa esimerkissä haastattelija viittaa aluksi riitoihin, jotka lapsi on kuullut tai nähnyt äidin luona. Lapsi vastaa ilmauksella ”joo”, jonka haastattelija mahdollisesti tulkitsee käsityksensä vahvistamiseksi. Haastattelija kertoo, että esittää seuraavaksi kysymyksiä äidin ja isäpuolen riitoihin liittyen ja lapsella on myös äidin lupa kertoa asioista. Myös tämän haastattelijan kommentin lapsi osoittaa ymmärtäneensä lyhyellä ilmauksella ”joo”. Haastattelija pyytää lasta kertomaan riidoista omin sanoin, mutta muodostaa kysymyksen suljetuksi kysymykseksi ja tähän lapsi vastaakin myöntävästi. Kerronnallisen toimijuuden tila ei tässä kohtaa ole niin vahva, että lapsi lähtisi kertomaan riidoista. Tämän jälkeen haastattelija esittää avoimen kysymyksen riidoista, mutta lapsi lähtee yllättäen tuottamaan kerrontaa väkivallasta, joka on tapahtunut isän luona. Haastattelija on viitannut kolmessa kommentissaan äidin ja isäpuolen riitoihin ilmaisuilla ”näistä asioista”, ”riidoista”, ja ”niistä”. Onkin mahdollista, ettei lapsi enää muista mihin riitoihin keskustelussa viitataan. Toisaalta voi olla, että lapsella on halu kertoa

nimenomaan isän luona tapahtuneista riidoista, jotka lapsi kokee merkityksellisemmiksi tai turvallisemmiksi kertoa.

Mikäli lapselle esitti kaksi kysymystä yhtä aikaa, hän vastasi pääsääntöisesti vain jälkimmäiseen. Vuorovaikutustilanteessa rakentuva vahva kerronnallisen toimijuuden tila mahdollisti lapselle vastaamisen kahteen samaan aikaan esitettyyn kysymykseen. Seuraavaksi esimerkki tällaisesta tilanteesta:

H: *Ei oo lyöny tai koputtanu päähän?*

L: *Ei, on koputtanu.*

(Haastattelu 3)

Kahteen kysymykseen vastaamisen lisäksi tilanteessa ilmenee vahvaa kerronnallisen toimijuuden tilaa lapsen vastustaessa haastattelijan kysymykseen liittyvää olettamusta. Mikäli tilanteessa olisi ollut heikko kerronnallisen toimijuuden tila, lapsi olisi ottanut vastaan haastattelijan ehdotuksen, joka ohjasi vastaamaan kieltävästi sekä lisäksi reagoinut vain toiseen kysymyksen sisältämään näkökulmaan. Tällöin olisi jäänyt selvittämättä, että lasta on koputettu päähän.

Heikon kerronnallisen toimijuuden tilassa ilmeni epävarmuuspuhetta. Näissä haastattelutilanteissa lapsi oli kerronnassaan epävarma ja hyväksyi haastattelijan tarjoamat ehdotukset ja oletukset, vaikka ne eivät täysin vastanneet hänen kokemustaan.

H: *Joo. Kun [isäpuoli] ja toinen hmh, toinen vanhempasi eli äiti riitelevät tai kun toinen heistä tekee pahaa toiselle, kuinka usein olet yrittänyt päästä tilannetta pakoon piiloutumalla?*

L: *Ei. Mun pitää miettii vähä aikaa.*

H: *Nii, et jos sä oot pienempänä ehkä tai...*

L: *[empii] Ehkä, emmä oo varma.*

(Haastattelu 9)

Tässä esimerkissä haastattelijan kysymys sisältää oletuksen, että lapsi on yrittänyt päästä ristiriitatilannetta pakoon piiloutumalla ja kysymys kohdistuu siihen, kuinka usein lapsi on näin toiminut. Lapsi reagoi haastattelijan kysymykseen aluksi ilmaisemalla kieltävästi ”ei”. Tämän jälkeen hän kertoo tarvitsevansa miettimisaikaa ja osoittaa näin, ettei kykene antamaan sillä hetkellä vastausta. Haastattelijä lähtee kuitenkin ehdottamaan lapselle myöntävää vastausta sen perusteella, että lapsi on mahdollisesti pyrkinyt piiloutumaan riitoja pienempänä. Lapsi huomioi haastattelijan ehdotuksen ja lähtee vastaamaan siihen empien. Hän pitää asiaa mahdollisena todeten ”ehkä”, mutta lisää kuitenkin, ettei ole asiasta varma. Lapsi sanoittaa kokemuksiaan hyvin epävarmasti, eikä lapsen kertoman perusteella voida katsoa lapsen joutuneen piiloutumaan. Sekä haastattelijan käsitys lapsen kokeuksesta että se, miten haastattelijä on tilanteen kirjannut, jää epäselväksi.

Epävarmuuspuhe voitiin nähdä myös myötäilypuheena. Tällaisessa tilanteessa lapsi hyväksyi haastattelijan tekemät ehdotukset ja myötäili haastattelijan puhetta toistamalla sitä. Huomionarvoista on, että lapsen hyväksyessä haastattelijan tekemän ehdotuksen, säilyy ehdotus lapsen vastauksissa pitkään.

H: *Okei. Mistäs ajattelet, että se ampuu?*

L: *Mitä?*

H: *Mistäs, onks, onks [isällä] ollu pyssy, ooksä nähny asean, voisko se ampua? Onks se ampunu jossakin lintuja tai?*

L: *Ei, vaan mä oon nähny sillä ainakin pyssyn.*

H: *Sä oot nähny sillä pyssyn, okei.*

(Haastattelu 6)

Yllä olevassa esimerkissä haastattelija kysyy lapselta, mistä tämä päättelee, että perheenjäsen ampui. Kun lapsi osoittaa epätietoisuutta kysymystä kohtaan ilmaisulla ”mitä”, haastattelija tarjoaa lapselle ampumisen taustalle selitystä, jonka lapsi hyväksyy. Lapsi kykenee tässä kuitenkin määrittelemään, ettei isä ole ampunut lintuja, joten hänellä on toimijuutta vastata kysymykseen huomioiden kaksi näkökulmaa; lintujen ampumattomuuden sekä pyssyn näkemisen. Tässä vuorovaikutusepisodissa haastattelija myös sulkee keskustelun toteamalla ”okei”, jolloin lapselle ei jää mahdollisuutta kertoa pyssyn näkemisestä tarkemmin.

Myöhemmin haastattelija palaa käsittelemään pyssy -aihetta.

H: *Ja sä luulit, että [isä] ampuu sua, kun sä oot nähny pyssyn [isällä]?*

L: *Ainaki oon luullu näkeväni.*

H: *Nii, ai-, joo, juuri näin, joo, juuri näin.*

L: *En oo ihan varma, mutta.*

(Haastattelu 6)

Tässä kohtaa lapsi lähtee korjaamaan kokemustaan, eikä ole enää niin varma siitä, että olisi nähnyt ase. Lapsi puolustaa kokemustaan luulemisen kautta eli hän on luullut nähneensä ase. Haastattelija vahvistaa lapsen kokemusta ilmaisulla ”juuri näin”. Tähän lapsi vielä varmistaa, ettei ole ihan varma mutta jättää kokemuksensa auki toteamalla ”mutta”, rajaten kerrontansa kuitenkin tähän kohtaan. Lapsen kokemus asestä näkemisestä jää avoimeksi ja

selvittämättä, mutta huomioitavaa on joka tapauksessa lapsen kokemus siitä, että perheenjäsen voisi ampua.

Heikko kerronnallisen toimijuuden tila tuli esille haastattelutilanteissa, joissa lapsi ei ylittänyt suljettuja kysymyksiä vaan vastasi niihin vain joko myöntävästi tai kieltävästi. Epävarmuuspuheessa lapsi ei myöskään oikaise aikuisen käsityksiä ja oletuksia silloin kun ne ovat vääriä. Lisäksi heikko kerronnallisen toimijuuden tila näkyi tilanteissa, joissa lapsi muutti vastaustaan. Alla olevassa esimerkissä haastattelija ei ole hyväksynyt lapsen esittämää vastausta vaan hän varmistelee sitä. Tämä aiheuttaa lapselle epävarmuutta oman vastauksen suhteen ja lapsi onkin vaihtanut vastauksensa päinvastaiseksi kuin alkuperäinen vastaus on ollut. Lapsi ikään kuin tarjoilee haastattelijalle vastauksia ja päättelee haastattelijan toiminnan perusteella, minkä vastauksen haastattelija ”hyväksyy”. Kun haastattelija toistaa lapsen vastausta, se osoittaa lapselle vastaukseen liittyvää epävarmuutta.

L: *Tai usein.*

H: *Anteeks?*

L: *Usein.*

H: *Usein?*

L: *Usein tai välillä.*

H: *Usein tai välillä, ei se oo niin väliä. Joo, just näin.*

L: *Ei sillä nyt ole väliä.*

(Haastattelu 6)

Esimerkin lopussa haastattelija toteaa, ettei asialla ole niin väliä. Tällä kommentilla haastattelija kertoo lapselle, ettei tämän vastauksella ole oikeastaan väliä. Tämän myös lapsi toistaa vahvistaen asian ja lisää ilmaukseen ”nyt”, millä viittaa käsillä olevaan tilanteeseen.

Tässä haastattelijan kommentointi voidaan nähdä heikentävän tilanteessa rakentunutta jo ennestään heikkoa kerronnallisen toimijuuden tilaa. Lisäksi haastattelun tavoitteen näkökulmasta, haastattelija ei saa lapselta selkeää vastausta haastattelukysymykseen.

POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Institutionaalinen vuorovaikutus ja asiakkaiden haastattelut ovat sosiaalityön keskeisiä työvälineitä ja siksi on tärkeää ymmärtää, millaiset ehdot ja rajoitukset niihin kohdistuvat (Iversen 2013). Tässä artikkelissa on tarkasteltu, miten lapsen kerronnallisen toimijuuden tila ilmenee turvakotikontekstissa selvitetessä lapsen kokemuksia lähisuhdeväkivallasta haastattelutilanteessa. Tulosten mukaan vuorovaikutuksessa rakentuvalla kerronnallisen toimijuuden tilalla on olennainen merkitys lapsen lähisuhdeväkivaltakerrokselle ja kokemusten selvittämiselle sekä toimintakyvyn ja selviytymisen vahvistamiselle. Lapset näyttäytyivät toimijoina, jotka vaikuttavat itse myös lähisuhdeväkivaltakokemusten kerrontaan tekemällä omia valintoja.

Tulokset vahvistavat aiempien (Iversen 2012; Callaghan ym. 2017) tutkimusten huomioita lasten kyvystä vastustaa institutionaalisen vuorovaikutuksen ehtoja. Tämän artikkelin tuloksissa vuorovaikutustilanteessa rakentuva lapsen vahva kerronnallisen toimijuuden tila ilmeni oikaisupuheena lapsen korjatessa haastattelijan esittämiä oletuksia tai käsityksiä, kun taas vastustuspuheella lapsi ilmaisi, että haastattelijan käsitykset tai oletukset ovat virheellisiä. Kummassakin puhutavassa lapsi aset-

tui haastattelijaa vastaan ilmaistessaan, etteivät tämän tiedot pidä paikkaansa. Tulokset tekevät näkyväksi sitä, miten institutionaalisisessa vuorovaikutuksessa lapseen saattaa kohdistua vaatimus asetua aikuista vastaan saadakseen äänensä kuuluviin. Vahvan kerronnallisen toimijuuden tilassa lapset säätelevät ja ohjaavat omaa kerrontaansa sekä estävät väärinkäsityksen synnyn. Nämä huomiot ovat samassa linjassa aiempien tutkimusten (Cromdal ym. 2008; Danby ym. 2011) tulosten kanssa siitä, että lapsi kykenee toimimaan institutionaalisen vuorovaikutuksen toimijana ja käyttämään aikuisten kanssa samoja keskustelustrategioita. Tämä artikkeli tarkentaa osaltaan sitä, että olennaista lapsen osallisuudessa institutionaalisisessa vuorovaikutuksessa on kerronnallisen toimijuuden tila.

Tämän artikkelin tuloksissa tuli esille, että oikaisupuhe oli vahva kerronnallista toimijuuden tilaa osoittava muoto. Mikäli haastattelussa esiintyi runsaasti oikaisu- tai vastustuspuhetta, se saattoi olla merkki siitä, ettei haastattelija ota puheessaan huomioon lapsen kerrontaa. Tämä tuli esille haastattelijan esittäessä useamman kerran saman virheellisen käsityksen. Näissä tilanteissa kerronnallisen toimijuuden tila heikkeni ja lapsi ei enää mahdollisesti oikaissut käsitystä, vaan hänen kerrontansa rajautui ja virheellinen käsitys jäi voimaan. Tuloksissa tuli esille, että jos lapsen kerronnallisen toimijuuden tila ei riitä oikaisu- tai vastustuspuheeseen, on riski, että lapsen kokemasta lähisuhdeväkivallasta muodostuu haastattelussa virheellinen tai vääristynyt kuva ja koettua väkivaltaa ei tunnusteta haastattelijan määrittelemällä tavalla.

Vahvan kerronnallisen toimijuuden tilassa lapsi käytti perustelupuhetta perustellessaan vastauksiaan ja puolustellessaan toimintaansa tilanteissa, joissa hän koki sen tarpeelliseksi. Näissä tilanteissa oli mahdollista, että lapsi koki syyllisyyttä omasta toiminnastaan tai sen puutteesta lähisuhdeväkivaltilanteessa. Lapsella ilmenevään perustelupuheeseen on haastattelutilanteessa kiinnitettävä huomiota, jotta tunnistetaan ja vältetään tilanteet, joissa lapselle syntyy syyllistymisen kokemus tai oman toiminnan perustelemisen tarve. Väkivalta jo kokemuksena synnyttää lapsessa häpeän ja vastuun tunteita sekä saa aikaan pyrkimyksiä tilanteen ymmärtämiseen ja ratkaisemiseen (Katz 2015; Øverlien & Hyden 2009). Siksi tulisikin tukea lapsen ymmärrystä siitä, ettei hän ole tilanteesta vastuussa eikä hän pysty tilannetta myöskään ratkaisemaan.

Kaikki vahvaa kerronnallisen toimijuuden tilaa ilmentävät puhuvat tukivat lasten lähisuhdeväkivaltakerrontaa. Sen sijaan heikon kerronnallisen toimijuuden tilalle tyypillisissä epävarmuuspuheissa korostuivat väärinkäsitykset ja virheelliset tulkinnat, jotka syntyivät lapsen ja haastattelijan välillä vuorovaikutustilanteessa. Osaltaan tästä johdettua lapsen lähisuhdeväkivaltakerronta kuvautui epäselvänä ja ristiriitaisena. Näissä tilanteissa oli mahdollista, että haastattelijat suhtautui lapsen kerrontaan epäilevästi ja tämä johti lapsen ennestään heikon kerronnallisen toimijuuden tilan heikkenemiseen. Myös Korkman ja kumppanit (2008) havaitsivat, että lapsen kerrontaa rajaaviin tekijöihin liittyi huolta saatujen tietojen uskottavuudesta. Haastattelijan kyky tunnistaa heikko kerronnallisen toimijuuden tila

ja vahvistaa sitä vuorovaikutustilanteessa on tärkeä, jotta hän kykenee tukemaan lapsen lähisuhdeväkivaltakokemusten kerrontaa. Tutkimusten (Cater & Øverlien 2014; Callaghan ym. 2017; Beetham ym. 2019) mukaan lasten on tärkeää saada mahdollisuuksia kertoa kokemastaan lähisuhdeväkivallasta eikä nämä mahdollisuudet toteudu, jos kerrontaa ei tueta.

Tämän artikkelin aineistona olevia haastatteluja on ohjannut Suojassa -haastattelulomake. Haastatteluaineistossa tuli esille, miten lapsen kerronnallisen toimijuuden tilan ollessa heikko oli mahdollista, että haastattelijan tekemät tulkinnat ja mahdolliset väärinkäsitykset jäivät elämään ja vaikka niihin palattiin haastattelun aikana, ne eivät selkeästi korjautuneet. Lapsi saattoi hyväksyä haastattelijan tarjoaman vastauksen ja kantaa sitä mukanaan läpi haastattelun. Näissä tilanteissa mahdollisesti toimii oikeuspsykologian suosima lapsen haastattelutapa, jossa vältetään johdattelevia kysymyksiä ja käytetään pääasiassa avoimia kysymyksiä, koska niiden ajatellaan tukevan lapsen omaa kerrontaa ja ehkäisevän ulkopuolisten tekijöiden vaikutusta lapsen kerrontaan. (Korkman ym. 2014.)

Haastattelijan on hyvä jossain määrin tuntea sitä väkivallan kontekstia, johon tapahtumat ovat sijoittuneet sekä sitä, miten tapahtumat ovat edenneet. Tällöin voidaan välttyä kysymysten sisältämiltä ehdotuksilta, joita lapsen tulee vastustaa tai oikaista. Tämä oli yksi näkökulma vahvan ja heikon kerronnallisen toimijuuden tilan väliseen eroon kerrontatilanteessa. Heikon kerronnallisen toimijuuden tilassa turvakodin työntekijän oletukset ja käsitykset saat-

toivat johtaa virheellisiin tulkintoihin ja väärinkäsityksiin lapsen lähisuhdeväkivaltakokemuksista ja perheen tilanteesta. Vahvan kerronnallisen toimijuuden tilassa turvakodin työntekijän esittämät oletukset ja käsitykset saattoivat tukea lapsen kerrontaa. Myös Iversen (2012) on havainnut, että erityisesti vastustamalla kysymyksiä lapset tarjoavat haastattelijalle arvokkaita mahdollisuuksia ymmärtää lasten lähisuhdeväkivaltaan liittyviä kokemuksia.

Sosiaalityön näkökulmasta tulokset korostavat lapsen kerronnallisen toimijuuden tilan tilannekohtaista tunnistamista ja sen huomioimista haastattelutavassa, jossa lapsen toimijuuden tulisi olla keskiössä. Tarve korostuu erityisesti selvitettäessä lapsen lähisuhdeväkivaltakokemuksia, koska väkivalta kokemuksena rajaa ja kaventaa lapsen toimijuutta entisestään. (Overlien & Hyden 2009; Katz 2015.) Koska lapsen kerronnallisen toimijuuden tila rakentuu vuorovaikutuksessa, tilannekohtaisuuteen liittyy myös lapsen yksilöllisyyden huomioiminen, lapsen kielellisten resurssien tunnistaminen, vuorovaikutustilanteiden ainutlaatuisuus sekä haastattelija inhimillisenä toimijana. On mahdollista, että strukturoitu haastattelumenetelmä ohjaa kohtaamaan lapset yhdenmukaisena ryhmänä, jolloin lasta kuullaan, mutta häntä ei kuulla yksilönä. Yksilöllinen kuuleminen vaatii lapsen ikä- ja kehitystason huomioimisen lisäksi lapsen kohtamista ainutlaatuisena yksilönä (Kallinen & Pirskanen 2022) sekä tilan luomista lapsen kokemusten kerronnalle lapsen ehdoin. Haastattelun tehtävänä on sen tiedonsaantiin liittyvän tavoitteen lisäksi mahdollistaa lapsen yksilöllinen kuuleminen ja toimijuuden toteutu-

minen lähisuhdeväkivaltakokemusten kerronnassa. Tämän toteutuessa voidaan lasta tukea jo haastattelukoh- taamisen avulla.

VIITE

1 Aineistolainauksissa ”H” viittaa haastat- telijaan ja ”L” lapseen.

KIRJALLISUUS

- Alexander, Joanne & Callaghan, Jane & Fellin, Lisa & Sixsmith, Judith (2016) Children's corporeal agency and use of space in situations of domestic violence. Teoksessa John Horton & Bethan Evans (toim.) *Geographies of children and young people. Play, recreation, health and wellbeing*. Singapore: Springer, 523–543. https://doi.org/10.1007/978-981-4585-96-5_23-1
- Axberg, Ulf & Broberg, Anders & Eriksson, Maria & Hultmann, Ole & Iversen, Clara (2018) *Utveckling av bedömningsmetoder för barn som utsatts för våld i sin familj. Rapport från en fortsättningsstudie*. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Beetham, Tanya & Gabriel, Lynne & James, Hazel (2019) Young children's narrations of relational recovery: a School-based group for children who have experienced domestic violence. *Journal of Family Violence* 34 (6), 565–575. <https://doi.org/10.1007/s10896-018-0028-7>
- Callaghan, Jane & Alexander, Joanne (2015) Understanding agency and resistance strategies: Children's experiences of domestic violence report. Northampton, University of Northampton.
- Callaghan, Jane & Alexander, Joanne & Fellin, Lisa (2016a) Children's embodied experience of living with domestic violence: "I'd go into my panic, and shake, really bad". *Critical Psychology (Lawrence & Wishart)* 9 (4), 399–419. <https://doi.org/10.1057/s41286-016-0011-9>
- Callaghan, Jane & Alexander, Joanne & Sixsmith, Judith & Fellin, Lisa (2016b) Beyond "witnessing": Children's experi-

- ences of coercive control in domestic violence and abuse. *Journal of Interpersonal Violence* 33 (10), 1551–1581. <https://doi.org/10.1177/0886260515618946>
- Callaghan, Jane & Fellin, Lisa & Mavrou, Stavroula & Alexander, Joanne & Sixsmith, Judith (2017) The management of disclosure in children's accounts of domestic violence: Practices of telling and not telling. *Journal of Child and Family Studies* 26 (12), 3370–3387. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0832-3>
- Cater, Åsa & Øverlien, Carolina (2014) Children exposed to domestic violence: A discussion about research ethics and researchers' responsibilities. *Nordic Social Work Research* 4 (1), 67–79. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2013.801878>
- Cooren, François (2018) Acting for, with, and through: A relational perspective on agency in MSF's organizing. Teoksessa Boris Brummans (toim.) *The agency of organizing. Perspectives and case studies*. New York: Routledge, 142–169. <https://doi.org/10.4324/9781315622514-7>
- Cromdal, Jakob & Osvaldsson, Karin & Persson-Thunqvist, Daniel (2008) Context that matters: Producing "thick enough descriptions" in initial emergency reports. *Journal of Pragmatics* 40 (5), 927–959. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2007.09.006>
- Danby, Susan & Butler, Carly & Emmison, Michael (2011) "Have you talked with a teacher yet?": How helpline counselors support young callers being bullied at school. *Children & Society* 25 (4), 328–339. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2011.00379.x>
- DeBoard-Lucas, Renee & Grych, John (2011) Children's perceptions of intimate partner violence: causes, consequences, and coping. *Journal of Family Violence* 26 (5), 343–354. <https://doi.org/10.1007/s10896-011-9368-2>
- Eriksson, Maria (2012) Participation for children exposed to domestic violence? Social workers' approaches and children's strategies. *European Journal of Social Work* 15 (2), 205–221. <https://doi.org/10.1080/13691457.2010.513963>
- Eriksson, Maria & Näsman, Elisabet (2012) Interviews with children exposed to violence. *Children & Society* 26 (1), 63–73. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2010.00322.x>
- Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana: miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivaltaasta? *Acta Universitatis Tamperensis* 1107. Tampere: Tampere University Press.
- Evang, Are & Øverlien, Carolina (2015) "If you look, you have to leave": young children regulating research interviews about experiences of domestic violence. *Journal of Early Childhood Research* 13 (2), 113–125. <https://doi.org/10.1177/1476718X14538595>
- Hermans, Hubert (2015) Dialogical self in a complex world: the need for bridging theories. *Europe's Journal of Psychology* 11 (1), 1–4. <https://doi.org/10.5964/ejop.v11i1.917>
- Hutchby Ian (2005) "Active listening": Formulations and the elicitation of feelings-talk in child counseling. *Research on Language and Social Interaction* 38 (3), 303–329. https://doi.org/10.1207/s15327973rlsi3803_4
- Iversen, Clara (2012) Recordability: Resistance and collusion in psychometric interviews with children. *Discourse Studies* 14 (6), 691–709. <https://doi.org/10.1177/1461445612456997>
- Iversen, Clara (2013) Making questions and answers work negotiating participation in interview interaction. *Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Social Sciences* 88. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Iversen, Clara (2014) Predetermined participation: Social workers evaluating children's agency in domestic violence interventions. *Childhood* 21 (2), 274–289. <https://doi.org/10.1177/0907568213492804>
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Diskurssianalyysi: teorit, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino.
- Jol, Guusje & Stommel, Wyke (2016) Resisting the legitimacy of the question: Self-evident answers to questions about sources of knowledge in police interviews with child witnesses. *International Journal of Legal Discourse* 1 (2), 345–374. <https://doi.org/10.1515/ijld-2016-0014>
- Juhila, Kirsi (2006) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät: tilanteisesta kulttuuriseen kontekstiin. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurs-*

- sianalyysi liikkeessä. 3. painos. Tampere: Vastapaino, 160–198.
- Kallinen, Kati & Pirskanen, Henna (2022) Lasten ja nuorten tutkimushaastattelu. Helsinki: Gaudeamus.
- Katz, Emma (2015) Domestic violence, children's agency and mother-child relationships: towards a more advanced model. *Children & Society* 29 (1), 69–79. <https://doi.org/10.1111/chso.12023>
- Koivula, Tanja & Peltonen, Joonas & Mäkelä, Jukka & Turvakotien työntekijät (2021) Suojassa-hankkeen pilotointivaiheen loppuraportti: Lapsen lähisuuhdeväkivallan riski- ja suojatekijöiden arviointi turvakotityössä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-638-1>.
- Korkman, Julia & Juusola, Aino & Santtila, Pekka (2014) Who made the disclosure? Recorded discussions between children and caretakers suspecting child abuse. *Psychology, Crime & Law* 20 (10), 994–1004. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2014.902455>
- Korkman, Julia & Santtila, Pekka & West-eråker, Malin & Sandnabba, N. Kenneth (2008) Interviewing techniques and follow-up questions in child sexual abuse interviews. *European Journal of Developmental Psychology* 5 (1), 108–128. <https://doi.org/10.1080/17405620701210460>
- Laitinen, Merja & Nikupeteri, Anna & Hurtig, Johanna (2018) Häiritsevä tieto ja toimijuus: lapset vanhempien eron jälkeisessä vainossa. Teoksessa Jarno Valkonen (toim.) Häiritsevä yhteiskuntatutkimus. Rovaniemi: Lapland University Press, 23–50.
- Lastensuojelulaki 2007/417.
- Lehto-Lundén, Tiina (2020) Lapsi tukiperheessä: eksistentiaalis-fenomenologinen tutkimus lasten kokemuksista. Heikki Waris -instituutin tutkimuksia 3. Helsinki: Pääkaupunkiseudun osaamiskeskus Socca.
- Lundy, Laura (2007) "Voice" is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal* 33 (6), 927–942. <https://doi.org/10.1080/01411920701657033>
- Luomanen, Jari & Nikander, Pirjo (2017) Haavoittuvat haastateltavat? Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori (toim.) Tutkimus-
haastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 287–296.
- Mossige, Svein & Jensen, Tine & Gulbrandsen, Wenke & Reichelt, Sissel & Tjersland, Odd (2005) Children's narratives of sexual abuse: what characterizes them and how do they contribute to meaning-making? *Narrative Inquiry* 15 (2), 377–404. <https://doi.org/10.1075/ni.15.2.09mos>
- Orbach, Yael & Lamb, Michael E. (2001) The relationship between within-interview contradictions and eliciting interview utterances. *Child Abuse and Neglect* 25 (3), 323–333. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(00\)00254-4](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00254-4)
- Osvaldsson, Karin (2009) Harvey Sacks, socialisation och ungdomsforskning. Teoksessa Anna Sparrman, Jakob Cromdal, Ann-Carita Evaldsson & Viveka Adelsvärd (toim.) Den väsentliga vardagen: Några diskursanalytiska perspektiv på tal, text och bild. Stockholm: Carlsson bokförlag, 74–91.
- Øverlien, Carolina (2014) "He didn't mean to hit mom, I think": Positioning, agency and point in adolescents' narratives about domestic violence. *Child and Family Social Work* 19 (2), 156–164. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2012.00886.x>
- Øverlien, Carolina and Hyden, Margareta (2009) Children's actions when experiencing domestic violence. *Childhood* 16 (4), 479–496. <https://doi.org/10.1177/0907568209343757>
- Patton, Michael (2002) Qualitative research and evaluation methods. 3. painos. London: Sage.
- Pösö, Tarja & Hyvärinen, Sauli (2018) Johdanto. Teoksessa Tarja Pösö & Sauli Hyvärinen (toim.) Lasten haastattelu lastensuojelussa. Jyväskylä: PS-kustannus, 7–27.
- Riessman, Catherine (2008) Narrative methods for the human sciences. London: Sage.
- Riessman, Catherine (2004) Narrative interviewing. Teoksessa Michael S. Lewis-Beck, Alan Bryman & Tim F. Liao (toim.) SAGE Encyclopedia of Social Science Research Methods. 3. painos. Thousand Oaks: SAGE Publications, 705–709.
- Roos, Piia (2015) Lasten kerrontaa päiväkotiarjesta. Acta Universitatis Tampereensis. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 1504. Tampere: Tampere University Press.
- Rusanen, Erja (2008) Esiopetus lapsen silmin. Tutkimus kokemuksesta, tiedon transferoi-

- tumisesta ja metatietoisuudesta. Helsinki: Palmenia.
- Suoninen, Eero (2016) Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 221–245.
- TENK (2019) Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf Luettu 9.1.2021.
- THL (2022) Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen verkkosivut. Turvakotipalvelut. <https://thl.fi/fi/palvelut-ja-asiointi/valtion-sosiaali-ja-terveydenhuollon-erityispalvelut/turvakotipalvelut>. Luettu 23.2.2022

ENGLISH SUMMARY

Heta Kemppainen & Tanja Simola & Tanja Koivula: Child's narrative agency of domestic violence experiences in institutional interaction

The article examines the state of the child's narrative agency in institutional interaction. The focus of the examination is on interviews between shelter employees and children (N=12), the

purpose of which is to investigate the child's experiences of domestic violence. Creating a space for the child's narrative agency is important in shelter work, as it enables the child to be informed of their experiences and the employee of the shelter to hear about the child's experiences. The study connects to the field of research on children's experiences of violence and discusses experiences of violence. The interaction between the child and the shelter employee is analysed by means of discourse analysis. A strong state of a child's narrative agency was visible in speech related to rectification, justification, resistance and activity. On the other hand, a weak state of agency was highlighted through accepting speech. By identifying and promoting the status of children's narrative agency in an interactive situation, children's narration can be supported and their functional capacity strengthened.